

Para Vakıfları Üzerine¹

Süleyman KAYA*

Giriş

PARA VAKIFLARI Osmanlı toplumunun nev'-i şahsına münhasır bir kurumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı vakıf sisteminin bir parçası olan bu vakıfların, diğer vakıflardan ayrıldığı husus, mal varlıklarının nakit para olarak vakfedilmiş olmasıdır. Vakfedilen bu paralar çeşitli usullerle işletiliyor ve elde edilen gelir hayır cihetine sarfediliyordu.

Henüz üzerinde yeterli çalışma yapılmamış bir saha olması hasebiyle para vakıflarının, nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı konusunda kayda değer bir bilgiye sahip olmadığımız gibi, mezkur vakıfların tarihî süreçte geçirdiği merhaleler ve gelişme seyri hakkında da yeterli bilgiye sahip değiliz.

Ö. L. Barkan'ın 1966'da yayımlanan "Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri (1545-1659)" isimli eserinin giriş bölümünde yer alan "Faizle İşletilen Paralara Ait Kayıtlar" başlıklı bölüm, para vakıflarıyla ilgili ilk çalışma olarak nitelendirilebilir. Barkan'ın konuyla ilgili bir diğer çalışması E. H. Ayverdi'yle birlikte neşrettikleri "İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 953 (1546) Tarihi" isimli eserin giriş kısmında yer alan "Faizle İşletilen Vakıf Paralarına Aid Kayıtlar" başlıklı bölümdür. Ancak Barkan'ın bu çalışmalarının, o yıllarda bu konuya ilgi uyandırdığı söylenemez. Daha sonraki dönemlerde yapılan sınırlı düzeydeki çalışmalar, makale veya tebliğ düzeyinde olup bunların önemli bir kısmında genel bilgilerden hareketle değerlendirmelerde bulunmaktadır. Diğer bir kısmında ise sadece birkaç arşiv belgesi ele alınarak konuyla ilgili bilgiler verilmektedir.

90'lı yıllara gelindiğinde; para vakıflarının, kredi kurumu olarak öne çıkarılmasına paralel olarak artan bir ilgiye sahne olduğu ve konuyla ilgili

¹ Bu yazıyı okuyarak görüş ve tavsiyelerini bildiren değerli arkadaşım Özgür Kavak'a teşekkürlerimi ifade etmek istiyorum.

* Marmara Üniversitesi İslam Hukuku Anabilim doktora öğrencisi.

önemli miktarda arşiv belgesine dayanan üç hacimli çalışmanın yapıldığını görmekteyiz. Yazımızın ilk kısmında bu üç çalışma hakkında bilgi verip ikinci kısmında konuyla ilgili arşiv belgelerini tanıtmaya çalışacağız. Üçüncü kısımda ise bu konuda yapılabilecek çalışmalara ve bu çalışmalarla birlikte aydınlığa kavuşturulabileceğini düşündüğümüz meselelere temas edeceğiz. Son bölümde ise tespit edebildiğimiz kadarıyla para vakıfları konusunda yapılmış çalışmaların listesini vereceğiz.

I. Para Vakıflarını Konu Alan Bazı Önemli Çalışmalar

Ele alacağımız ilk çalışma Murat Çizakça'ya aittir. Bursa şerhiye sicillerinde bulunan 1555-1823 arasını kapsayan onbir vakıf tahrir defterini inceleyen yazar, bu çalışmasını, sırasıyla 1992, 1994 ve 1995 yıllarında İngilizce makale ve tebliğlerle ve 1993'te basılan *Risk Sermayesi, Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları* isimli eseriyle okuyucuyla paylaşma cihetine gitmiştir. Çizakça son olarak 1996'da İngilizce olarak yayımlanıp 1999'da Türkçe'ye çevrilen *İslam Dünyasında ve Batıda İş Ortaklıkları Tarihi* isimli eserinin bir bölümünde bu konuda vardığı sonuçları özetlemektedir.²

Konuyla ilgili ikinci çalışma, İsmail Kurt tarafından İ.Ü. İktisat Fakültesi'nde doktora tezi olarak hazırlanan ve 1996'da *Para Vakıfları: Nazariyat ve Tatbikat* ismiyle neşredilen eserdir. Üçüncüsü ise Tahsin Özcan tarafından M.Ü. İktisat Fakültesi'nde 1997 yılında tamamlanan *Kanuni Dönemi (m. 1520-1566/ h. 926-974) Üsküdar Para Vakıfları* isimli doktora tezidir.

Çizakça, mezkur çalışmasında Bursa şerhiye sicillerinde bulunan 1555-1823 arasını kapsayan onbir tane vakıf tahrir defterini incelemiştir. Bu defterlerde kayıtlı olan bilgiler para vakıflarıyla ilgili birçok meseleyi aydınlatmada yetersiz kaldığı için Çizakça, bu defterlerden elde ettiği bilgilere dayanarak bazı istatistikler oluşturmakta ve bu istatistiklerden hareketle para vakıflarıyla ilgili birtakım sonuçlara ulaşmaya çalışmaktadır. Bunun yanı sıra yazar, konuya sermaye birikimi ve girişimlerin finanse edilmesi açısından yaklaştığı için seçici bir tavır sergileyerek bu defterlerde bulunan para vakıflarıyla ilgili bazı bilgileri gözardı etmektedir.

Yazarın hazırladığı istatistiklere örnek olarak, vakıfların yıllık gelirlerinin sermayeye oranlarının tespitini zikredebiliriz. Çizakça, yıllık gelirin sermayeye oranının ortalama % 12 civarında sabit kalmasından hareketle vakıfların sermayelerini muamele-i şerhiye ile işlettikleri sonucuna ulaşmaktadır. Zira mudârebe veya bidâa gibi ortaklıklarla işletmiş olsalardı elde edilen kârda önemli ölçüde dalgalanmaların olması beklenirdi. Yazarın

² Bu yazımızda, bu son eserde yer alan özetle beraber *Risk Sermayesi, Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları* isimli eseri esas alacağız.

bu tespiti, daha önce yayınlanan ve birinci el kaynaklara dayanmayan birçok çalışmada zikredilen, para vakıflarının kullandığı yöntemler arasında mudârebe ve bidâanın da bulunduğu şeklindeki iddiayı çürütmesi açısından önemlidir. Nitekim bu tespit daha sonra Özcan tarafından doğrudan vakıf paraların işletilmesiyle ilgili arşiv belgelerine dayanılarak doğrulanmıştır.³

Ancak yazarın bu şekilde istidlallerle ulaştığı ve henüz birinci el kaynaklarla desteklenmemiş tespitlerin ihtiyatla ele alınması daha isabetli gözünmektedir. Burada örnek olarak, ortalama kredi miktarlarının düşük olmasından hareketle kredi alan kişilerin girişimci değil tüketici oldukları şeklindeki tespiti zikredebiliriz. Zira küçük çapta üretim yapan zanaatkar veya esnafın da miktarı düşük krediler almış olması ihtimal dahilindedir.

Asıl ilgi alanı sermaye birikimi olan bir iktisat tarihçisi olarak Çizakça, para vakıflarını girişimcilerin kredi ihtiyacını karşılayan bir kurum olarak düşündüğü için bu vakıfları incelemeye başlamıştır. Ancak inceleme sonunda bu vakıfların sermaye birikimi değil sermaye dağıtım kurumu oldukları, yani vakıf fonlarının önemli girişimleri finanse etmedikleri sonucuna ulaşmıştır. Yazar vakıfların kredi verirken büyük teminatlar istemelerinin bu durumun en önemli nedeni olabileceğini düşünmektedir. Halbuki Özcan'ın şerhiye sicillerinden hareketle sunduğu bilgilerde genelde böyle büyük teminatlar istenmediği, hiç teminatsız veya kefil vasıtasıyla da kredi verildiği görülmektedir.⁴

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Çizakça, eserinde 1555-1823 dönemine ait bilgileri bazen bir bütün olarak değerlendirip ortalama verilerden hareketle bazı sonuçlara ulaşmaktadır. Bu durumda Osmanlı iktisadî hayatında önemli değişimlerin yaşandığı bu uzun dönemde para vakıflarında meydana gelen değişimi görme imkânımız olmamaktadır. Yazar, bazen de 1749-85 arası gibi kısa bir döneme veya tek bir yıla ait verileri kullanmaktadır ki bu durumda da bu yılların öncesi ve sonrası hakkında bir şey söyleme imkânı ortadan kalkmaktadır.

İsmail Kurt ise eserinde, para vakıflarının kuruluşundan Osmanlı'nın sonuna kadar geniş bir zaman dilimine ait, şerhiye sicillerinden vakıf tahrir defterlerine, vakfiyelerden muhasebe defterlerine kadar muhtelif arşiv belgeleri kullanmaktadır. Ayrıca fetva kitaplarında yer alan para vakıflarıy-

3 Özcan, *Kanuni Dönemi Üsküdar Para Vakıfları*, basılmamış doktora tezi, İstanbul 1997, s. 75; F. Gedikli'nin "İstanbul'da Para Vakıfları ve Mudârebe" isimli makalesinde vakıf paraların mudârebeyeyle işletildiğine dair birkaç istisnai örnek verilmektedir. Ancak daha önceki çalışmalarında Galata şerhiye sicillerini inceleyen yazar, bu bölgedeki para vakıflarının da fonlarını bu usülle işlettiklerine rastlamadığını belirtmektedir.

4 Nitekim 18. yüzyıl İstanbul ahkâm defterlerinde de aynı durumla karşılaşılmaktadır.

la ilgili fetvalara, fıkıh eserlerinde zikredilen vakfın meşruiyeti, lüzumu ve muamele-i şeriyenin cevâzı gibi konulara ve para vakıflarıyla ilgili özellikle 16. yüzyılda yazılan risale ve mektuplara da yer vermektedir. Dolayısıyla eserde, para vakıflarıyla ilgili genel bir çerçeve çizilmeye çalışıldığı söylenebilir. Ancak eser, para vakıflarıyla ilgili bundan sonra yapılabilecek çalışmalara ışık tutması ve özellikle para vakıflarıyla ilgili arşiv belgelerinin tanıtılması açısından önem arz etmektedir.

Eserin ana başlıkları, konular esas alınarak değil, vakıf tahrir defterlerine göre para vakıfları, muhasebe defterlerine göre para vakıfları şeklinde belge çeşitleri esas alınarak düzenlenmiştir. Bu durumun, konu bütünlüğü açısından problem teşkil ettiği görülmektedir.

Geniş bir zaman dilimini kapsama ve ilgili tüm konuları ele alma çabasının, bazı konularda ikinci el kaynaklardan hareketle, birinci el kaynaklarca henüz doğrulanmamış bilgiler verilmesine neden olduğu görülmektedir.⁵ Teorik tartışmalarla ilgili bölümde bazı fakihlere ait görüşlere, kaynak belirtmeksizin ya da ikinci el kaynaklara atıf yapılarak yer verilmesi de dikkat çekmektedir.⁶

Ayrıca para vakıfları kuruluşundan sonuna kadar ele alınmış olmasına rağmen eserde, para vakıflarının tarihî süreç içerisinde geçirdiği değişikliklere yönelik tespitlere yeterince rastlanılmamaktadır. Aynı şekilde para vakıflarının önemli bir kısmını oluşturan evlathık para vakıflarına ve avâriz vakfı, orta sandığı, esnaf sandığı gibi para vakıflarının nevelerine de değinilmediği görülmektedir. Halbuki belli bir dönemden sonra bu nevelerin ön plana çıktığı ve sayı itibarıyla önemli bir yekûn tuttıkları bilinmektedir.⁷

Tahsin Özcan ise çalışmasında özellikle şeriyeye sicillerinde yer alan her türlü kaydı değerlendirerek konunun ayrıntılı tahlilini yapmaktadır. Onun çalışmasını önemli kılan bir diğer husus sadece belli bir dönem ve bölgenin seçilmiş olmasıdır: *Kanuni Dönemi Üsküdar Para Vakıfları*. Özcan'ın incelediği Üsküdar kadılığına ait 1-29 ve 31 numaralı sicil defterlerinden üç tanesi (21, 24 ve 28) müstakil olarak iki zâviye vakfının idâne hüccetle-

5 Mesela vakıf paraların işletilme usulleri arasında mudârebenin de olduğu, para vakıflarının üretimi finanse ettiği söylenmektedir.

6 Muamele-i şeriyenin cevâzı noktasında Ebû Hanife, İmam Muhammed ve Ebû Yusuf gibi fakihlere ait olduğu rivayet edilen görüşler örnek olarak zikredilebilir.

7 Sait Öztürk'ün *Askeri Kassama Ait 17. Asır Tereke Defterleri* isimli eserinin sonunda yayınladığı yedi nolu tabloda ilgili şahısların borçlarının dökümü verilmektedir. Burada vakıflara olan borçların hangi vakfa ait olduğu da belirtilmektedir ki oda vakıfları (orta sandığı) ile avâriz vakıflarının hem sayı hem de verilen kredi itibarıyla klasik para vakıflarından daha fazla oldukları göze çarpmaktadır. Yine Çizakça'nın para vakıflarının yaşadığı süreleri yayınladığı tabloda yer alan para vakıflarının yaklaşık yarısının avâriz vakfı olduğu görülmektedir.

rini ve diğer kayıtlarını ihtiva etmektedir. Özcan da tespit ettiği yüz elli para vakfı arasından bu iki zâviye vakfını özel başlıklar altında ele almaktadır.

Tezin birinci bölümünde para vakıflarının teorik yönü ve işleyişi ile ilgili genel bilgiler verilmektedir. İkinci ve üçüncü bölümlerde sicillerde tespit edilen konuyla ilgili malzeme sunularak değerlendirilmektedir. Dördüncü bölümde ise tezde ele alınan yüz elli vakfın işlemleri birarada değerlendirilerek konuyla ilgili genel eğilimler tespiti çalışılmıştır.

Sadece belli bir dönemi ele almış olması ve iki vakfa ait müstakil defterler tespit etmiş olmasının tabii sonucu olarak Özcan, bu çalışmasında konuyla ilgili doğrudan birinci el kaynaklara dayanan, somut ve güvenilir bilgiler vermektedir. Bu anlamda para vakıflarıyla ilgili en güvenilir bilgilerin bu eserde bulunabileceğini söylemek mümkündür. Ancak bu bilgilerin belli bir dönem ve bölgeye ait olması hasebiyle genelleştirilmemesi gerekir. Dolayısıyla para vakıflarının ortaya çıkışı, tarihî seyri, ne tür gelişmelere sahne oldukları gibi hususlarda henüz yeterli bilgiye sahip olduğumuz söylenemez.

II. Para Vakıflarıyla İlgili Arşiv Belgeleri

Para vakıfları açısından arşiv belgelerinin zengin bir kaynak olduğu görülmektedir. Arşiv belgeleri içerisinde konuyla ilgili en elverişli malzemenin ise şerhiye sicillerinde bulunduğunu görmekteyiz. Bu sicillerde özel olarak para vakıflarıyla ilgili vakfiye, vasiyetname, idâne hücceti ve muhasebe kayıtları gibi belgelere rastlamak mümkündür.

Vakfiye ve vasiyetnameler, vakfın kuruluş senedi mahiyetinde olup vakfın kadıya tescil ettirilmesi sırasında sicile kaydedilen sûretlerden oluşan belgelerdir. Bu belgelerde; vakfın kurucusu, kuruluş amacı, mal varlığı ve bunların evsâfi, vakfın nasıl işletileceği, elde edilen gelirin nerelere ve ne şekilde sarfedileceği, vakfın idaresi, bazılarında vakfın tebdil ve tağyiri gibi hususlar yer almaktadır.⁸

Şerhiye sicillerinde yer alan diğer önemli belgeler idâne hüccetleridir. Kredi işlemlerinin kaydedildiği bu hüccetlerde; borç veren vakıfla ilgili bilgilerin yanında borçlunun adı ve adresi, yapılan işlemin nevi, alınan kredinin miktarı ve vadesi, borca karşılık teminat olarak alınan rehin ve kefil hakkında bilgi bulunmaktadır.⁹

Vakıf mütevellisi ya da diğer görevliler tarafından tutulup kadı huzurunda hesap görülerek sicillere kaydedilen muhasebe kayıtları da konumuz açısından önemli bir belge çeşididir. İlk dönemlerde muhasebe kayıt-

⁸ Özcan, *a.g.e.*, s. 22; Kurt, *Para Vakıfları: Nazariyat ve Tatbikat*, İstanbul 1996, s. 70.

⁹ Özcan, *a.g.e.*, s. 23; Kurt, *a.g.e.*, s. 168.

larında sadece ilgili hesap dönemine ait gelir ve gider şeklinde toplam bilgiler yer almakla beraber, daha sonraki dönemlerde vakfın gelir ve giderlerinin ayrıntılı olarak kaydedildiği görülmektedir.¹⁰ Bu kayıtlardan vakfın gelir ve giderlerinin yanı sıra dağıttığı kredileri, bu kredilerden elde ettiği gelirleri, vakfın amaçlarını vs. öğrenebilmekteyiz.

Vakfın işlemleriyle ilgili ihtilaflı durumlar, vakıf görevlilerinin suistimalleri, vakfiyeye aykırı uygulamalar, vakıf paraların hakimın izniyle gayrimenkule istibdâli ve benzeri davalar da şerhiye sicillerinde geçen para vakıflarıyla ilgili belgeler arasında yer almaktadır. Ayrıca Divan-ı Hümayun'da görülen ve ahkam defterlerine kaydedilen davaların da konumuz açısından önemli bir kaynak teşkil ettiği görülmektedir.

Burada şerhiye sicillerinde yer alıp doğrudan para vakıflarıyla alakalı olmamakla birlikte konu hakkında önemli bilgiler ihtiva eden tereke kayıtlarına da değinmemiz gerekir.¹¹ Tereke kayıtları, sicillerde dağınık bir halde bulunmakla beraber bazı büyük şehirlerde müstakil defterler halinde tutuldukları görülmektedir.¹² Bu kayıtlar adından da anlaşılacağı üzere ölen kimsenin geride bıraktığı mirası ve bu mirasın taksimini içermektedir. Konumuzla ilgili olan kısmı, ölen kimselerin para vakıflarına olan borçlarıdır. Buradan elde edeceğimiz bilgiler; para vakıflarının kredi piyasasındaki yeri, bu vakıflardan kredi alan kimselerin meslekleri, sosyal statüleri gibi konularda bizi aydınlayabilecektir ki bu bilgileri diğer belgelerden elde etme imkânımız sınırlıdır.

Şerhiye sicillerinden sonra konumuzla ilgili ikinci önemli kaynak vakıf tahrir defterleridir.¹³ Bu defterlerde şu bilgiler yer almaktadır: Vakfın ismi ve kuruluş amacı, vakfın bulunduğu mahallenin ismi, mütevellinin ismi, vakfın sermayesi, varsa bu sermayeye sonradan ilave edilen ve diğer vakıflardan gelen ek sermaye, vakfın sermayesinin işletilmesinden elde edilen gelir, elde edilen gelirin kimlere ve hangi amaçla harcandığı, kredi verilen kimseler ve bunların oturduğu mahallenin ismi.¹⁴

10 Özcan, *a.g.e.*, s. 23.

11 Ö. L. Barkan, "Edirne Askeri Kassamına Ait Tereke Defterleri" isimli çalışmasının giriş kısmında bu defterlerden hareketle para vakıfları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Yine Sait Öztürk'ün *Askeri Kassama Ait 17. Asır İstanbul Tereke Defterleri* isimli çalışmasında da para vakıflarıyla ilgili bilgiler bulmaktayız. Tereke kayıtlarının Osmanlı iktisadî ve sosyal tarihi açısından önemi için bk. Mehmet Genç, "Osmanlı Arşivlerinden Yararlanma Yöntemi", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, s. 346.

12 Müstakil defterlerin bir kısmı özel olarak askerî sınıfa ait kayıtlardır.

13 Ö. L. Barkan ve E. H. Ayverdi tarafından transkribe edilerek neşredilen *1546 tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri*'nde yer alan 2517 vakfın 1161'inin para vakfı olduğu görülmektedir.

14 Çizakça, *Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları*, İstanbul 1993, s. 70.

Son dönemle ilgili çalışmalar için en önemli kaynağı ise Evkâf Nezareti'ne ait arşivlerdeki zengin belge ve defterler oluşturmaktadır. Ayrıca bazı kanunnamelerde para vakıflarıyla ilgili düzenlemelerin yer aldığı görülmektedir. Divan-ı Hümayun'da alınan kararları ihtiva eden mühimme defterlerinde yer alan bu kayıtlar da konumuz açısından kaynak teşkil etmektedir.

III. Bu Konuda Yapılabilecek Çalışmalar

Para vakıfları konusunda arşiv belgelerine dayalı çalışmalar, Özcan'ın çalışmasında yaptığı gibi belli bir dönem ve bölgedeki şeriye sicillerinde geçen tüm belgelerin taranması şeklinde olabileceği gibi, Çizakça'nın yaptığı gibi bir bölgeye ait vakıf tahrir defterlerinin incelenmesi sûretiyle de yapılabilir. Hatta daha spesifik olarak şeriye sicillerinde belli bir vakfa ait kayıtların veya idâne hüccetlerinin tutulduğu müstakil defterler çalışma konusu yapılabilir.

Arşiv belgeleriyle ilgili bir önceki bölümden de anlaşılacağı üzere para vakıflarıyla ilgili bilgilerin yer aldığı birçok arşiv belgesi bulunmaktadır. Sadece şeriye sicilleri devâsâ bir yekûn tutmaktadır. Bu belgelerin en önemli özelliği birbirinden farklı birçok konu için zengin bir kaynak teşkil etmeleridir. Nitekim Ö. L. Barkan, Edirne askerî kassamına ait tereke defterlerini yayımladığı eserinin giriş ve ekler bölümünde bu defterlerden hareketle faizle işletilen paraların yanısıra miras hukuku, kölelerin durumu, fiyat hareketleri, askerî sınıf mensuplarının ticaret ve sanayi ile ilgileri, servetlerinin tereküp tarzı vb. birçok konuda önemli bilgiler vermektedir ki bu eser daha sonra birçok farklı çalışmada kaynak olarak kullanılmıştır.

Aynı belgelerin farklı konular için kaynak teşkil etmesinin tabii sonucu olarak her bir araştırmacı, kendi konusuyla ilgili dağınık olarak bulunan bilgilere ulaşabilmek için aynı sicilleri tekrar taramak zorunda kalmaktadır ki bu işlem vakit kaybına sebebiyet vermektedir. Dolayısıyla arşiv belgelerinin transkribe edilerek yayımlanması hem zaman tasarrufu sağlaması hem de Osmanlı çalışmalarına hız kazandırması açısından önem arz etmektedir. Para vakıflarıyla ilgili daha fazla bilgi bulunan birkaç defterin transkribe edilerek yayımlanması ve bu defterlerden hareketle para vakıflarının çalışılması, aynı zamanda genel olarak Osmanlı araştırmaları için büyük bir katkı olacaktır. Farklı sahalarda çalışan araştırmacıların benzer çalışmalar yapması Osmanlı araştırmalarına büyük bir hız kazandıracaktır.¹⁵

Para vakıfları konusunda arşiv belgeleri dışında birinci el kaynak olarak fetva kitapları, ilgili risale ve mektuplardan yararlanılabilir. *Fetâvâ-yı Ebus-suud Efendi*, *Fetâvâ-yı Ali Efendi*, *Fetâvâ-yı Ankaravi*, *Fetâvâ-yı Feyziyye*,

Fetâvâ-yı Abdürrahim gibi Osmanlı devlet adamları (kazasker veya şeyhülislâm) tarafından yazılan fetva kitaplarında para vakfı ve vakıf paraların işletilmesine dair fetvalar bulunduğu gibi, farklı muhitlerde kaleme alınan *Fetâva'l-Bezzâziyye*, *Fetâva'l-Hindiyye* gibi fetva kitaplarında da konuyla ilgili fetvalar mevcuttur. Fetva kitaplarında yer alan tüm fetvaların tespit edilip biraraya getirilmesi bize vakıf paraların nasıl işletildiği, tarihî süreçte fetvalarda meydana gelen değişiklikler gibi konularda bilgi vereceği gibi, devlet adamı olan alimlerin konuya yaklaşımı ile devlet adamı olmayanların yaklaşımlarını mukayese imkânı da sunacaktır.¹⁶ Kurt, eserinin nukuyla ilgili fetvalar bölümünde birkaç fetva kitabını esas alarak böyle bir çalışma yapmıştır. Ancak bu bölümde doğrudan para vakıflarıyla alakalı olmayan şahıslar arası borç ilişkilerini muhtevi fetvalara da yer verildiği görülmektedir. Bu durumun okuyucuyu yanıltabileceğinden hareketle fetvaları bu açıdan tefrik ederek ele almak veya sadece para vakıflarıyla ilgili fetvalara yer vermek daha faydalı olacaktır. Ayrıca matbu ve yazma tüm fetva kitaplarını kapsaması bu çalışmayı son derece verimli kılacaktır.

Yine para vakıflarıyla ilgili olarak kaleme alınan risalelerin tercüme edilerek kronolojik sırayla birarada yayımlanması da verimli bir çalışma olacaktır. Konuyla ilgili muhtelif çalışmalarda bu risalelerden alıntılar yapılmış olmakla beraber, bir kısmı hâlâ yazma halinde bulunan risalelerin bir bütün olarak araştırmacılara sunulması faydalı olacaktır. Zira bu risalelerde, teorik tartışmanın yanı sıra para vakıflarının işleyişi ve hizmetleriyle ilgili pratiği yansıtan malumat da bulunmaktadır.¹⁷

Ayrıca muhtelif zamanlarda çıkarılan kanunname ve fermanlarda da para vakıflarıyla ilgili bilgilere rastlamaktayız ki bunların bir kısmının transkribe edilerek neşredildiği görülmektedir. Farklı yerlerde neşredilen bu kanunname ve fermanların biraraya getirilerek yayımlanması yanında, henüz neşredilmemiş olanlarının tespit edilip neşredilmesi de elbette daha verimli bir çalışma olacaktır.

15 Arşiv belgeleri yayımlanırken ilgili defterler içinde yer alan konulara ilişkin fihrist ve indeks hazırlanmasında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı tarafından İstanbul ahkam defterlerinin yayımlandığı *İstanbul Külliyyatı* örnek alınabilir. Geniş bir fihristi ve indeksi sayesinde bu külliyyat, 18. yüzyıl Osmanlı tarihi çalışan hemen her araştırmacı için, aradığı bilgiye hemen ulaşabileceği çok zengin bir kaynak konumundadır.

16 Mesela vakıf paraların işletilme usülleri hakkında *Fetâvâ'l-Bezzâziyye* ve *Fetâvâ'l-Hindiyye*'de sadece mudârebe ve bidâaya yer verilirken diğerlerinde muamele-i şeriyyenin de yer aldığı görülmektedir.

17 Bu ihtiyaçtan hareketle, İbn Kemal'in risalesi ile Bâli Efendi'nin mektuplarını ve Kanuni'nin konuyla ilgili fermanını birer makale şeklinde neşreden Özcan diğer risale, mektup, ferman vb. belgeler üzerinde de çalışmalarını sürdürmektedir.

Para vakıflarıyla ilgili genel olarak yapılabileceğini düşündüğümüz bu çalışmalardan sonra henüz aydınlığa kavuşturulamamış konuyla ilgili bazı önemli meselelere temas etmek istiyoruz. Herşeyden önce para vakıflarının ne zaman, hangi bölgede ve ne şekilde ortaya çıktığını henüz bilmiyoruz. Bu noktada para vakıflarını ortaya çıkaran şartların tespitiyle birlikte bazı soruların cevaplandırılması önem arz etmektedir. Acaba para vakıfları gerçekten de birçok araştırmacının iddia ettiği gibi, her toplumda zorunlu olarak ortaya çıkan nakit kredi ihtiyacını karşılamak üzere ortaya çıkmış bir kurum mudur? Veya bu vakıflar; akar vakfının çeşitli bakım, onarım masraflarının olması, yangın ve benzeri hallerde zâyi olması gibi nedenlerle verimliliğinin düşük olması¹⁸ hasebiyle birçok vakıf cari giderlerini karşılama sıkıntısı çektiği için daha verimli¹⁹ bir gelir kaynağı olarak ortaya çıkan bir alternatif miydi?

Para vakıflarını ortaya çıkaran şartlar tespit edilirken bu vakıflara rastlanılmayan Anadolu ve Rumeli dışındaki bölgeler de gözönünde bulundurulmalıdır. Bu bölgelerde para vakıflarının kurulup kurulmadığı, bu bölgelerde benzer şartların olup olmadığı, Anadolu ve Rumeli’de para vakıflarının gördüğü işlevin bu bölgelerde ne şekilde yerine getirildiği vb. sorulara da bu çerçevede cevap aramak gerekir. Bazı bölgelerde para vakfının kurulmamış olması konusunda mezhep farklılığı gündeme getirilmekle beraber, Hanefi mezhebi dışında diğer üç mezhebe göre para vakfının muteber olması ve muamele-i şeriyye gibi işlemlerin meşruiyeti konusunda en müsamahakâr tavır takınanların Şafiiler olmasından hareketle bu bölgelerde para vakıflarının kurulmayışının daha farklı sebeplerinin olması gerektiği düşünülebilir.

İlk dönemlerde vakıf ve mali sistemin dışında, yetim olan küçüklere ait nakdî mirasın işletilmesi istisna edilirse, kredi vermek sûretiyle gelir elde etmenin yasak olduğu söylenmektedir. Buradan hareketle Osmanlı toplumunda muamele-i şeriyye vasıtasıyla faizli kredinin serbest bırakılmasının para vakıflarıyla başlayan bir süreç olduğu söylenebilir mi? Bu bağlamda para vakıflarının Osmanlı sosyal yapısına etkisi neler olabilir. Çizakça’nın söylediği gibi²⁰ para vakıfları, Anadolu halkını gerçekten faize alıştırmış mıdır?

18 Bu durum İbn Kemal’in risalesi, Bâlî Efendi’nin mektupları ve para vakıflarını serbest bırakan 1548 tarihli fermanndan anlaşılmaktadır.

19 Enflasyonun yok denecek kadar düşük olduğu dönemlerde %10, %12.5 gibi bir faiz oranıyla paranın reel getirisinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu noktada taşğışlerle paranın değerinin düşmesinin para vakıflarını nasıl etkilediği önem arz etmektedir.

20 Çizakça, *a.g.e.*, s. 72.

Belli dönemden sonra her kesimden insanın (muamele-i şeriyye ile) faizli kredi alıp verebildiği görülmektedir.²¹ Bu durumun, klasik dönemde sosyal ve siyasal dengeleri sarsabileceği için önlenmeye çalışılan reâyâ arasında iktisadî güç temerküzünün, daha sonraki dönemlerde ortaya çıkmasının sebeplerinden biri olduğu söylenebilir mi? Yine belli dönemden sonra sarraf, muameleci, murabahacı gibi isimlerle anılan faizli kredi veren kimselerle karşılaşmaktadır.²² Bu kimselerin hangi dönemden itibaren ve nasıl ortaya çıktıkları, ne şekilde sermaye birikimi sağladıkları, ne zaman yaygınlaştıkları ve para vakıflarını ne şekilde etkiledikleri de önemli sorular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Para vakıflarının ortaya çıkışı kadar tarihî süreç içerisinde geçirdiği değişiklikler de önem arz etmektedir. Ancak tarihî sürecin tespiti birbirini izleyen dönemlere ait çalışmaların yapılmasına bağlıdır. Tarihî süreç ele alınırken cevaplandırılacak bazı soruları da şu şekilde sıralayabiliriz:

Mali kriz ve taşışlar bu vakıfları ne şekilde etkilemiştir?

16. yüzyılın son döneminde meydana gelen ilk diyebileceğimiz mali kriz para vakıflarının öneminin azalmasında ne ölçüde rol oynamıştır?

Bu dönemden sonra para vakıflarının vakıf sistemi içindeki yeri oransal olarak nasıl bir gelişme göstermiştir; para vakıfları sadece tüketicilere mi kredi vermiştir; üretimi hiçbir şekilde finanse etmemiş midir?

İltizam sistemine geçiş sürecinde bu vakıflar mültezimlerin kredi temin ettiği bir kurum olmamış mıdır?

Para vakfının teorik temelinde, bu paraların mudârebe ve bidâa usûlleriyle işletilmeleri esas olmasına rağmen bu usullerin kullanılmama nedenleri neler olabilir?

Bu usûllerin kullanılmama nedeni risk taşıyor olmaları mı yoksa üretimden ziyade tüketimin finanse edilmiş olması mıdır?

Tarihî süreçte önemli meselelerden biri de 16. yüzyılın başlarında cereyan eden para vakfının meşruiyetiyle ilgili tartışmalar ve bu tartışmaların para vakıflarını ne şekilde etkilediği hususudur. Özcan'ın neşrettiği Kanunî'ye ait ferman²³ anlaşıldığına göre; Rumeli Kazaskeri Çivizade Mehmet Efendi, para vakıflarına yönelik eleştirilerini padişaha arz etmiş ve padişahın onun görüşlerini benimsemesiyle bir emr-i şerif düzenlenerek pa-

21 Bu konuda İstanbul ahkam defterlerinde birçok örnekle karşılaşmaktayız, bk. *İstanbul Külliyyatı: İstanbul Finans Tarihi I*.

22 İstanbul ahkam defterleri, 1/525, 2/92, 5/983, 6/669, 7/28, 1213, 8/598, 662, 9/574, 1049, 10/199,715, 11/171, 754 (*İstanbul Külliyyatı: İstanbul Finans Tarihi I*, İstanbul 1998).

23 Tahsin Özcan, "Para Vakıflarıyla İlgili Önemli Bir Belge", *İLAM Araştırma Dergisi*, c. III, sy. 2, 1988.

ra vakfı yasaklanmıştır. Kısa süre sonra Çivizade'nin vefatını müteakip konu yeniden gündeme gelmiş, Ebussuud Efendi'nin fetvası ve diğer alimlerin onayıyla 1548 senesinde yayımlanan fermanla para vakfı serbest bırakılmıştır. Konuyla ilgili yaygın kanaat, Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin fetvasının benimsenmesiyle teorik tartışmaların neticelenmesinden sonra para vakıflarının yaygınlaştığı şeklindedir. Halbuki İstanbul vakıf tahrir defterlerine bakıldığında farklı bir durumla karşılaşılmaktadır. 1546 yılına ait deftere göre bu tarihte İstanbul suriçinde 845²⁴ müstakil para vakfı mevcuttur. Buna mukabil 1578 yılına ait deftere göre 25,²⁵ 1596 yılına ait deftere göre ise 83²⁶ adet müstakil para vakfı vardır.²⁷ Bu bilgilerden hareketle, ilgili teorik tartışmaların, para vakıflarının artmasıyla şiddetlendiği ve her ne kadar meşruiyeti görüşü benimsenip bu doğrultuda ferman yayımlansa da para vakıflarının sayısında önemli miktarda düşüş olduğu söylenebilir. Bu düşüş, Çivizade'nin isteğiyle yürürlüğe giren yasağın Der-saadet'te de kısa süre bile olsa uygulanmasından kaynaklanmış olabilir. Ancak serbestiyetin getirilmesinden sonra kurulan vakıfların sayısının öncekilere oranla çok düşük olmasından hareketle bu tartışmaların halkın bu müesseseye olan ilgisini azalttığı söylenebilir. Herşeye rağmen uygulanan yasağın ve kısa süre sonra getirilen serbestiyetin hangi bölgelerde, ne ölçüde uygulandığı ve para vakıflarını ne şekilde etkilediği, araştırılması gereken meseleler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihî süreç içerisinde incelenmesi gereken bir diğer konu, zamanla ortaya çıkan esnaf vakfı, avâriz vakfı ve oda vakfı (esnaf sandığı, avâriz sandığı, orta sandığı) gibi para vakfı çeşitleridir. Bu vakıfların, belli bir zümre veya bir yerleşim birimi halkı arasında dayanışma ve sosyal güvenliği sağlamaya yönelik olarak kuruldukları görülmektedir. Yine zamanla yaygınlaşan evlatlık vakıfları da akar vakfının olduğu gibi para vakfının da bir türü kabul edebiliriz. Bu vakıf türlerinin ortaya çıkışları ve tarihî süreçte geçirdikleri merhaleler hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Her biriyle ilgili farklı dönem ve bölgelere ait müstakil çalışmalar yapılabileceği gibi zaman ve mekan olarak örtüştükleri taktirde klasik para vakıflarıyla birlikte ele alındıkları çalışmalar da yapılabilir.

Para vakıfları üzerine yapılan çalışmalarda bu kurumun Osmanlı vakıf sisteminin bir parçası olduğu gözönünde tutulmalıdır. Para vakıflarının

24 1521-1546 arasında kurulan 508 ve 1521'den önce kurulan 337 olmak üzere toplam 845 adettir. Bkz., Barkan, Ö. Lütfi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri* 953 (1546) Tarihli, s. VIII; Barkan'ın verdiği bilgilerin yeniden düzenlenerek elde edilen tablo için bk. Özcan, s. 14.

25 1546-1578 arasında kurulan 10 ve 1546'dan önce kurulan 15 olmak üzere toplam 25.

26 1578-1596 arasında kurulan 60 ve 1546'dan önce kurulan 23 olmak üzere toplam 83.

27 Ö. L. Barkan – E. H. Ayverdi, *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri* 953 (1546) Tarihli, İstanbul 1970.

kuruluş gayeleri ve ifa ettikleri hizmetler itibariyle akar vakıflarından farkı olmadığı görülmektedir. Zaten birçok para vakfının aynı zamanda akar vakfı olduğu, hatta akar vakıflarının da elde ettikleri gelirleri para vakıfları gibi işlettikleri bilinmektedir. Para vakıflarını Osmanlı vakıf sisteminden bağımsız bir kredi kurumu olarak değerlendirme, konuyla ilgili yanlış kanaatlerin serdedilmesine neden olabilmektedir.

Aynı şekilde bu vakıfların Osmanlı toplumunda ortaya çıkan bir kurum olduğunu da unutmamak gerekir. Dolayısıyla para vakıflarıyla ilgili çalışma yapılırken Osmanlı dünya görüşü ve bu dünya görüşü çerçevesinde şekillenen iktisadî zihniyetin de gözönünde bulundurulması gerekir. Osmanlı'nın iktisadî zihniyetini bilmemiz para vakıflarını daha sağlıklı değerlendirmemizi sağlayacağı gibi para vakıflarıyla ilgili birinci el kaynaklara dayanan çalışmalar da Osmanlı iktisadî zihniyetinin tespitinde önemli birer kaynak olacaktır.

IV. Literatür

Genel olarak vakıf müessesesini ele alan çalışmalarla tereke defterlerinin tahlili gibi muhtelif çalışmalarda da para vakıflarıyla ilgili bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Ancak biz burada müstakil olarak para vakıflarına veya bu vakıfların işlemlerine hasredilmiş çalışmaların listesini verip muhtevaları hakkında kısaca bilgi vermeye çalışacağız.

Bayındır, Abdülaziz, "Osmanlılarda Nazari ve Tatbiki Olarak Faiz", *İslam Ekonomisinde Finansman Meseleleri*, İstanbul 1992. [Para vakıfları ve bu vakıfların fonlarını işletirken en çok kullandığı usül olan muamele-i şeriyye ele alınarak bu usûlün faizle ilişkisi ve meşruiyeti tartışılmaktadır.]

Bilici, Faruk, "Les Waqfs monetaires al'epoque ottomane: droit hanefite et protique", *Revue des mondes musulmans et de la Mediterranee*, 79-80, 1997.

Çağatay, Neşet, "Osmanlı İmparatorluğunda Riba-Faiz Konusu, Para Vakıfları ve Bankacılık", *Vakıflar Dergisi*, sy. 9, 1971. [Cahiliye dönemi riba uygulamalarından İslâm'ın ribayı yasaklamasına; riba-faiz konusunun fıkıh kitapları, fetva kitapları, şeriyye sicilleri ve fermanlarda ele alınışından Osmanlı Devleti'nde bankacılığın gelişmesine kadar geniş bir yelpaze de genel bilgiler verilmektedir.]

Çizakça, Murat, "Relevance of the Ottoman Cash Waqfs for the Modern Islamic Economics", S.A. Aljunaid (ed.), *Proceedings of the Third In-*

- ternational Conference on Islamic Economics*, 28-30 Ocak 1992, Malezya.
- , *Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları*, İstanbul 1993.
- , “Changig Values and the Contribution of the Cash Endowments (Awqaf al Nukud) to the Social Life in Ottoman Bursa 1585-1823”, *Le Waqf Dans le Monde Musulman Contemporain Fonctions Sociales, Economiques et Politiques*, İstanbul: Institut Français D’etudes Anatoliennes, 1994.
- , “Cash Waqfs of Bursa 1555-1823”, *JESHO*, XXXVIII, Ağustos 1995.
- Döndüren**, Hamdi, “İslam’da Para Vakfı”, *Altınoluk*, Temmuz 1990-Mayıs 1991. (11 yazı). [Para vakıfları hakkında genel bilgiler verilen makalede, özellikle vakıf paraların işletilme usüllerinden biri kabul edilen mudârebe üzerinde durulmaktadır.]
- Eminoğlu**, Muharrem, *Osmanlı Tatbikatında Nakid Para Vakıfları ve Günümüz Ekonomisinde Uygulanabilirliği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi 1996.
- Eskicioğlu**, Osman, “İmam Birgivi’nin Para Vakıfları Hakkındaki Bazı Görüşleri”, *İmam Birgivi* (haz. Mehmet Şeker), Ankara 1994. [İmam Birgivi’nin konuyla ilgili bazı görüşleri tenkit edilmektedir.]
- Gedikli**, Fethi, “İstanbul’da Para Vakıfları ve Mudârebe”, *Hak-İş*, sy. 51, Ekim 1999. [Vakıf ve para vakıfları hakkında genel bilgiler verildikten sonra vakıf paraların işletilme usülleri arasında mudârebenin de yer aldığına dair arşiv belgelerinden örnekler sunulmaktadır.]
- Gözübenli**, Beşir, “Türk Hukuk Tarihinde Vakıf Mallarının Faizli İşletilmesi Hakkında Tahlili Bir Değerlendirme”, *XI. Vakıf Haftası Kitabı*, Ankara 1994. [Muamele-i şeriyenin şeri dayanağı, mahiyeti, uygulanış şekilleri ve devletin konuyla ilgili düzenlemelerinin ele alındığı makalede bu usülle elde edilen kârın faiz olup olmadığı hususu irdelenmektedir.]
- Keskioğlu**, Osman, “Bulgaristan’da Türk Vakıfları ve Bâlî Efendi’nin Vakıf Paralar Hakkında Mektubu”, *Vakıflar Dergisi* IX, 1971. [Bulgaristan’da kurulan bazı vakıfların tanıtıldığı makalenin sonunda Bâlî Efendi’nin Çivizade’ye yazdığı bir mektup neşredilmektedir.]
- Kurt**, İsmail, *Para Vakıfları: Nazariyat ve Tatbikat*, İstanbul 1996
- , “İstanbul Para Vakıfları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 101, Nisan 1996. [Kurt’a ait her üç makalenin de doktora tezinde yer alan ilgili bölümlerin biraz daha genişletilmiş hali olduğu görülmektedir.]

- , “Muhasebe Defterlerine Göre Para Vakıfları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 107, Nisan 1997.
- , “953/1546 Tarihli İstanbul Vakıfları Tahrir Defterine Göre Para Vakıfları”, *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 112, Şubat 1998.
- Mandaville**, Jon E., “Usurious Piety: Cash Waqf Controversy in the Ottoman Empire”, *IJMES*, 10, 1979 (“Faizli Dindarlık: Osmanlı İmparatorluğu’nda Para Vakfı Tartışması”, çev. Fethi Gedikli, *Türkiye Günlüğü*, sy. 51, Yaz 1998). [16. Yüzyılın ilk yarısında yazılan risaleler ve Bâli Efendi’nin mektuplarından hareketle para vakfı konusunda meydana gelen tartışmalar ve konuyla ilgili fetvalar ele alınarak Osmanlıların faizi meşrulaştırma süreci ortaya konmaya çalışılmaktadır.]
- Otar**, İsmail, *Üsküdar Hacı Hesna Mescidi ve Arslanağa Çeşmesi Vakıflarının h. 1197 Yılı Hesapları ve Faiz Konusu*, İstanbul 1999. [İki bölümden oluşan eserin birinci bölümünde, Üsküdar’da bulunan iki vakfın bir yıllık muhasebe kayıtları hem tutuldukları usûle riayet edilerek hem de bugünkü muhasebe usûlüne göre tertiplenerek neşredilmektedir. İkinci bölümde ise faiz konusu Osmanlı pratiği ve İslam Hukuku açılarından ele alınmaktadır.]
- Özcan**, Tahsin, *Kanuni Dönemi Üsküdar Para Vakıfları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1997. [*Osmanlı Para Vakıfları: Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği* adıyla Türk Tarih Kurumu tarafından yayıma hazırlanmaktadır.]
- , “Para Vakıflarıyla İlgili Önemli Bir Belge”, *İLAM Araştırma Dergisi*, c. III, sy. 2, 1998. [Neşredilen belge, para vakfını serbest bırakan Kanuni’ye ait 1548 tarihli fermanıdır. Bu ferman, teorik tartışmaların yapıldığı 16. yüzyılın ilk yarısında para vakıfları konusundaki gelişmeleri ayrıntılı şekilde ortaya koyması hasebiyle önem arz etmektedir.]
- , “Sofyalı Bâli Efendi’nin Para Vakıflarıyla İlgili Mektupları”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, sy. 3, 1999. [Bâli Efendi tarafından Kanuni, Rumeli Kazaskeri Çivizade ve onun talebesi Şah Çelebi’ye hitaben yazılan toplam yedi mektubun nüsha farklarına da yer verilerek neşredildiği makalede konu hakkında tahliller de yapılmaktadır.]
- , “İbn Kemal’in Para Vakıflarına Dair Risalesi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, sy. 4, 2000. [Risalenin hem Arapça aslı hem de tercümesi neşredilmiştir.]
- , “Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İstanbul 2002 içinde yayımlanacak.

Özdemir, Rıfat, "Ankara Hatuni Mahallesi Nakit Avârız Vakfının Kredi Kaynağı Açısından Önemi (1785-1802)", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi*, Ankara 1990. [Konuyla ilgili teori ve pratiğe dair genel bilgiler verildikten sonra Ankara Hatuni mahallesi nakit avarız vakfının kuruluşu, gelir kaynakları, masrafları ve amaçları hakkında arşiv belgeleri esas alınarak bilgiler verilmektedir.]

Sahillioğlu, Halil, "Bolu'da Avarız Vakıfları", *Çele*, sy. 30, 1965.

Suçeska, Avdo, "Sarayova'da XVI. Asırda Vakıf Kredileri", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi*, Ankara 1990. [1564-1566 yıllarına ait Sarayova şerhiye sicillerinden hareketle bu şehirdeki para vakıfları ve bu vakıfların verdikleri krediler hakkında önemli bilgiler verilmektedir. Makalede para vakıflarıyla ilgili Osman A. Sokoloviç'e ait *Osmanlı İdaresi Devrinde (1473-1878) Bosna'da Krediler Hakkında* isimli bir eserden bahsedilmekle birlikte eserin tam künyesi verilmemektedir.]

Şimşek, Mehmet, "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münakaşalar", *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXVII, 1985. [Para vakıfları üzerinde 16. yüzyılın ilk yarısında meydana gelen münakaşalara yer verilen makalede bazı sübjektif değerlendirmeler de yer almaktadır.]

On Ottoman Cash-Waqfs

Süleyman KAYA

Abstract

Cash-waqfs were *sui-generis* to the Ottoman society. The archival sources of cash-waqfs are quite rich; however, since this issue has not yet been explored enough, our information on their emergence and evolutionary phases in history is not satisfactory. Though Ömer Lütfi Barkan has a pioneering role with his studies on cash-waqfs, it cannot be said that his studies drew much attention at the time of their publications. In the 1990s, the cash-waqfs were brought to the forefront as credit institutions. This concern led to the publication of three valuable works, which were based on considerable archival sources. Having reviewed these three works, this article points out the related archival sources. It further touches upon possible topics for new studies in the field, and problems that can be enlightened with these new studies. Finally, the article concludes by listing the academic works in the field.